

FONTOS KÖNYV ILLYÉSRŐL

Izsák József: Illyés Gyula

Tavaly ősszel folyóirataink ünneplőbe öltöztetett mondatokkal köszöntötték Illyés Gyulát. A „szél-kaszabolta magyar nyelv” – fölnevelő édesanyánk – verskoszorúkkal ünnepelte legméltóbb fiát nyolcvanadik születésnapján. Kivételes pillanat: még az ellenfelek is lábhoz tett fegyverrel, néma főhajtással tisztelegtek. A rövidebb-hosszabb tanulmányok, évfordulós kiadványok sorából kiemelkedik Izsák József Illyés Gyula című könyve, mely legnagyobb *nemzeti költőnk* művészi pályájának 1920–50-ig tartó szakaszát kíséri figyelemmel filológusi pontossággal. A tudós erdélyi szerző legjelentősebb alkotása ez a félezer oldalas monográfia. Asztalos Istvánról (1967) és Tamási Áronról (1969) írt munkáit nem csak mennyiségileg haladja túl ez a nagy bátorságra valló, feladatát becsülettel teljesítő közhasznú vállalkozás. Izsák József a szűkségből kovácsolt erényt, nem merül el az életrajzi adatok rengetegében (legtöbb esetben a művek keletkezésének körülményeire is csupán utal), helyett az alkotások hegyvonalaít járja végig az irodalomesztéta alaposságával és alázatával, s irigyléreméltó barangolásának élményeit olvasmányos stílusban igyekszik megosztani olvasóival.

Életrajz helyett világirodalmi kitekintéssel indítja könyvét, majd ezt követően a hazai tájakon széttekint, hogy aztán a későbbi biztosabb tájékozódás végett leszögezhesse mindvégig bizonyított, s most iránytűként ideillesztett tételmondatát: „Illyés Gyula lírájának első »hajszálgyökerei« a nehéz föld rögeibe és ebbe az európai, népi, forradalmi humánumba ágyazódtak.”

Illyés pályájának első harminc évét szerzőnk három korszakra (Útkereső forradalmiság 1920–1933; A népi-nemzeti megújulás szolgálatában 1933–1937; A nemzeti költő próbatételei 1937–1950) osztja, ezekből újabb alkorszakfiokok nyílnak, ezekből aztán ismét újabb fiókcokkák, melyekbe rendszerint egy-egy mű elemzése kerül. A szerző rendszerező szándéka érthető, magyarázható. Csupán azt nehéz eldönteni a könyv utolsó lapjáig, hogy irodalomtörténeti kézikönyvet akart-e írni Izsák, vagy pedig esszéfűzért kedvelt költőjéről? Mert az utóbbit is megvalósíthatta volna, magasívű műelemzése (Szomorú béres, A ház végén ülök, Puszták népe, Egy barackfára), helyenként fel-felparázsló, nem csak fényt, meleget is árasztó mondatai, mélységesen igaz felismerései („Illyésnek egy pillanatra sem adatott meg, hogy kívülálló lehessen. Tiltotta azt a nemzeti érdek, tiltotta az emberi erkölcs.”) erről tanúskodnak. Néhol azonban „túlmagyarázza” a verset, tanárosan didaktikus (Az árokparton), túlságosan közel hajol az alkotásokhoz, s már-már pozitivistá módon merül el a részletekben (Magyarok). Viszont a két-fajta (gyakran mutáló) stílus időnként nagyszerűen kiegészíti egymást, nemes harmóniába olvad. Az *Egy barackfára* című költemény elemzése például remek stílusötvet: „A játékosan jambust trocheussal libegtető sorokban valóban van valami rokokós kecsesség. A báj trillázik itt képekben és hangban, sőt mozgás-

ban. Csupa szökkalés itt minden, könnyed lebegés. A rövid sorok mellett a rövid szavak, a keresztezón-pajkosan ugráló rímek, a magas magánhangzók nagy száma, a kifejezetten zenei hatású mássalhangzók, l-ek, r-ek gyakorisága finomítja, kecsesíti a vers hangulatát olyanná, mint egy Chopin-futam, mollban.”

Ezt a formát kellene állandósítania.

Külön tanulmány lehetne a könyv Illyés-rímekről írott részlete: a költő szándékoltan hanyag rímkezelése csakugyan avantgarde-dacból eredezhet. Ugyancsak jól elkülöníthető, eredeti felismeréscket tartalmazó gondolatmenet a modern magyar esszék kialakulását elemző, s ebben Illyés jelentős szerepét kiemelő fejezet. Adósunk marad viszont Izsák József, a háborús időszak legjelentősebb – nemzetmentő szándékú – irodalmi vállalkozásának méltatásával. Annál is inkább érzékeljük a hiányt, mert ennek a nemcsak irodalmi célokot szolgáló szekértábornak Illyés Gyula volt a parancsnoka. A két csonka és két teljes évfolyamot megért *Magyar Csillagról* annyi szó esik csupán, mint a folyóirat első számában napvilágot látó – egyébként valóban fontos – Széchenyi-versről. Fájó felismerés az is, hogy Örley István mennyire kiesett irodalmi köztudatunkból. A folyóirat szikrázó tehetségű segédszerkesztője, Illyés hadsegédje lassan-lassan már csak az íróbarát Ottlik Géza regényében él tovább. Álnéven. S bár Izsák József, a folyóirat munkatársait felsorakoztató névsorolvasása harmincnégyszáz művet számlál, Örley hiányzik ebből a felsorolásból.

A szerző lélektanilag is alátámasztott, s változatlanul műközpontú elemzésekre alapozott pályaszakasz-értelmezéséből nyomon kísérhetjük Illyés háború utáni hangulatváltásait is. Megértjük a költő önmagát őrző visszahúzódását, belső emigrációba menekvését, érzékelhetjük a korszak bizonyos éveinek lélekroppantó súlyát. Az Illyés iránti „hivatalos ellenszenvet” Izsák József, a költő két, ebben az időszakban írott művével magyarázza. Alighanem igaza van. A *Hunok Párizsban* idegesítő mondanója az lehetett a keleti emigrációból hazatérő, itthon már fontos pozíciókban jutott, de még korlátlanabb hatalomra törő politikusok számára, hogy a magyar munkásmozgalmat nemcsak ők képviselték a két világháború között. A *Lélekbúvár* című szatíriai szatíra – már 1948-ban! – a dogmatizmus és a korlátlan lelki terror ellen emel óvást. Szellemsen jegyzi meg a monográfia szerzője: „Talán szerencse volt, hogy azt értette a szatírából a kritika, amit értett, és nem többet.” Így, a korszakkal szembesítve, jobban érzékeljük a *Jegyzőfüzetbe* írt versek mondatainak ekra-zittoltását is. „Ne nyugodj bele rosszba semmibe!” – tanácsolja költőnk *Tó I.* című versében. A személyi kultusz kialakulását 1950-ben született epigrammájában így dokumentálja: „Rajongva nézik bölcs istenüket / a napraforgók: – Oh, a nap! / Saját arcára teremtette meg / málé nagy arcukat!” (Napraforgók)

A monográfia 1950-ben lezárul. Remélhetőleg Izsák József tovább folytatja munkáját, eddig megismert irodalomtudósi kvalitásai képessé teszik erre a rendkívüli munkára. Illyés – egyszemélyes országgyarapítóként – az irodalom minden tartományát újrachódította számunkra. Ezt a birodalmat minél előbb fel kell térképeznünk, élnünk kell ezzel az ajándékkal. Igaz, Illyés Gyuláról írni, ráadásul monografikus igénnyel – lélegzetállító feladat. De nem megoldhatatlan. A marosvásárhelyi szerző ebből adott leckét hazai irodalomtörténet-szeinknek. Adjon a Sors alkalmas időt, s körülményeket munkája befejezéséhez. (Szépirodalmi)

KOZMA HUBA

Зурник 3.29

